

природою, ані за походженням не відрізняється від основних проявів самого життя, що немає неподоланої прірви між людством та всіма іншими живими істотами. Це допомагає зрозуміти сенс неоромантичного прагнення до гармонії на протиположному полюсу романтиків до перемоги добра. Гармонія може виступати умовою здійснення ідей суверенної особистості.

Створюється враження, що до проблеми збереження людиною своєї автентичності літературознавець підходить з більшою відповідальністю, ніж цілі школи психологів. Такими вагомими бачаться обґрунтування ціннісних психологічних пріоритетів.

Параграф “Забуття не суджено мені” (Мавка)” (розділ IV) засвідчує існування позитивного потенціалу людини, переконливо розкриває сутність незабуття в муках як основи живого майбуття.

Науковий колорит праці доречно доповнений волинсько-поліськими асоціаціями з розвідок І.Денисюка, В.Давидюка. Поліський підтекст із своєю екзистенційною безмежністю вчувається в багатьох авторських коментарях та органічно вписується в теоретичний дискурс. Здається, Л.Скупейко прагне показати, наскільки багата й невичерпна поліська естетична ойкумена. Це гарна й суттєва прикмета книжки.

Вирізняється праця Л.Скупейка й тим, що літературний контекст зведений тут до мінімуму. Автор дослідження, просуваючись вузькою стежкою, виявляє нездоланні вершини в художній свідомості, цілеспрямованість поетичної мови, продуманіше, аніж інші, багатопланово розкриває діалектику прадавніх світоглядних

форм та уявлень, розшифровує символічні коди і значення, заховані в образах-персонажах.

Поетичне сходження від чіткого осмислення дефініції до системного аналізу сюжетно-композиційної структури “Лісової пісні” — такий шлях до значущого обрав Л.Скупейко. Йому не властива відчайдушність, з якою Г.Грабович переоцінює те, що успадкувалось, порушує нові проблеми чи висуває пропозиції. Якщо Г.Грабович мастак осідлати Пегаса (це до снаги і феміністкам: згадаймо, з якою заповзятливістю С.Павличко здійснила прорив інформаційної блокади в літературознавстві), то Л.Скупейко подібний до того чарівного крилатого коня, який добре знає свого вершника, свою міць, свій обов’язок.

Монографію Л.Скупейка не можна назвати всеосяжною, бо завжди з’являються нові проблеми, що вимагають нових відповідей. Не кожного цікавлять одні й ті ж самі речі. Моя Einleitung продиктована не стільки ситуацією, коли доводиться більше читати “своє”, аніж “чуже”, а несилою вирватись із лабіринтів уяви, без якої не виникають ні мистецькі твори, ні наукові трактати, ні національні ідеї, ні ідеали краси та свободи. “Міфопоетика “Лісової пісні” Лесі Українки” позначена не стільки інтелектуальним досвідом чи світом уявлень автора розвідки, скільки збереженими в науковому дискурсі “фанатичними почуттями”, “станом душі”, “несподіваним успіхом фантастики”, “трагедією авторів” — усією дивовижною атмосферою творчості Лесі Українки.

Майя Хмелюк

ПРО ЄВГЕНА МАЛАНЮКА, УПИСАНОГО В ПОЛЬСЬКИЙ ПЕЙЗАЖ

Елліна Циховська. Поезія Євгена Маланюка в контексті українсько-польських літературних зв’язків. Монографія. — К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2006. — 128 с.

Дослідження українсько-польських літературних зв’язків — один із провідних напрямів сучасної компаративістики. Проблеми взаємодії і взаємовпливу літератур українського та польського народів, співвіднесеності культури й мови, а також пошук оптимальних форм міжкультурного спілкування віддавна привертала увагу дослідників. В українсько-польському культурному діалозі, зрештою, як і в будь-якому іншому, важливе місце посідає теорія діалогу М.Бахтіна: “Істина не народжується й не міститься в голові окремої людини, вона постає між людьми, які шукають істину в процесі діалогічного спілкування”. У діалозі людина вкладає в мову, у слово

всю себе, і це слово “входить до діалогічної тканини людського життя, світового симпозіуму”¹.

Не випадково В.Біблер, розробляючи власну концепцію школи діалогу культур, особливе місце в системі культури відводить словесності, вибудовуючи вузівські предметні курси за логікою руху історичного розвитку літератури. Сучасні дослідники українсько-польських літературних зв’язків Ф.Неуважний, Р.Гром’як, С.Козак, Р.Радишевський, Є.Нахлік, О.Веретюк, В.Моренець, Ю.Ковалів, Ю.Войцишин, Л.Куценко та інші, розвиваючи бахтінську ідею діалогу

¹ Бахтин М. Проблеми поетики Достоевського. — М., 1979. — С. 126, 318.

культур, наголошують на здатності й української, і польської культури “подивитися на себе збоку”, бути “амбівалентною”. Це дуже істотне доповнення до того, що Е.Циховська називає “моделлю міжкультурної комунікації”. Зрештою, цей термін належить не їй. Варто згадати хоча б працю Н.Іконникової “Современные западные концепции межкультурной коммуникации (модели индивидуального поведения в ситуации контакта культур)” (М., 1994) або ж монографії А.Вежбицької, О.Леонтович, В.Красних та інші, щоб зрозуміти, яке важливе місце посідає сьогодні теорія міжкультурної комунікації, яку роль відіграє в ній гумбольдтівське поняття духу народу як маніфестації певного стану культури.

Наукова новизна монографії Е.Циховської насамперед визначається потребою заповнити вакуум, який із певних історичних причин утворився в літературознавстві, описати феномен Є.Маланюка, що постав на чужині, пересадити його на рідний ґрунт, описати його національні детермінанти, показати, як Є.Маланюк подолав обмеженість вихідного культурного світу й вийшов до європейських смислових горизонтів, до творення нових способів об’єктивації себе як особистості, зміни світу і свого місця в ньому, вираження себе в національній культурі й через інші культури. При цьому не можна випустити з поля зору момент деміфологізації національної літератури, звільнення від ідеологічних кліше, що були накинута їй попередньою добою, очищення вітчизняної науки від радянських поглядів і тодішніх стандартів.

Отже, порушена проблема значуща й актуальна. По-перше, тому що розширюється уявлення про українську літературу ХХ ст., нову “художню дійсність”, яка засобами слова конструює нове реальне буття в аспекті українсько-польських літературних зв’язків і, отже, впливає на суспільство. По-друге, вибудовується нова художня ієрархія, в якій твори Є.Маланюка, що тривалий час замовчувалися, завдяки своїм художнім достоїнствам висуюються на вершину. По-третє, ретельно описуються джерела всезагального, родового досвіду національної культури, який в умовах багатолітності та багатолінійності цивілізаційних процесів дає змогу завважити деякі історичні “контрапункти” творчих долі українських і польських митців, їхні естетико-національні ансамблі.

Заслуга Е.Циховської в тому, що вона, цілком у річницю ідей М.Бахтіна, розглядає українську та польську літературу міжвоєнної доби за аналогією з мовою, тобто як суму текстів, повідомлень, якими обмінюються адресати, або ж як один текст, який комунікативне “я” адресує собі ж таки. Про це дослідниця заявляє, зокрема, у виснов-

ках: “Протиставлення “Я – Інший” виявляється саме на “рівні” не монокультурної, а міжкультурної комунікації, опертої на генетично-контактні зв’язки (особисті взаємини, листи, дискусії, форми міжлітературної рецепції, переклади)” (с.114).

Діяльність Є.Маланюка на чужих теренах характеризується поняттям “європоцентрична стратегія”. Е.Циховська акцентує увагу на її естетичному аспекті, на ставленні “до Іншого, персоналізованого в збірному образі представників польської культури” (с.4). Як зазначається в монографії, фігура Іншого стає фундаментальною й конститутивною семантичною структурою у спробах реконструювати поняття суб’єкта українсько-польських літературних взаємин (див. с.4). З огляду на це дослідниця прагне визначити загальний фонд знань і вірувань комунікантів, неповторність структур ментально-лінгвального комплексу, зони “перетинання” когнітивних просторів учасників комунікації; розкрити зовнішній контекст українсько-польського дискурсу, генетично-контактні зв’язки (зустрічі, обміни думками, участь у вечорах, родинні стосунки) і форми міжлітературної рецепції (впливи, образні аналогії, ремінісценції, переклади); схарактеризувати, послуговуючись системою означників, внутрішній контекст українсько-польського дискурсу, специфіку типологічних сходжень (спільні теми й мотиви, жанри, сюжетно-композиційні прийоми, засоби метрики та строфіки) тощо.

У своєму дослідженні Е.Циховська, спираючись на досвід структурно-семіотичної естетики, ідеї архетипної критики, психоаналізу, на принципи французької школи тематології, результати досліджень провідних європейських (і вітчизняних) учених-компаративістів, переконує в тому, що творчість Євгена Маланюка в еміграції — неповторне явище української літератури, яке виникло на ґрунті світової культури. (Деякі дослідники розквіт світової компаративістики пов’язують саме з 20-ми рр. ХХ ст. і Празькою школою, до якої входив і Є.Маланюк).

У розділі “Творчість як модель міжкультурної художньої комунікації” авторка аналізує історико-літературну ситуацію в Польщі та в Україні в період міжвоєнної нестабільності, поширення ідей катастрофізму. У підрозділах “Євген Маланюк і польська еліта: проблема “аури”, “Рецепція творчості Євгена Маланюка в українсько-польській періодиці: епістемологія хаосу”, “Рецепція топосу поет-деміург: “проблемні” зони комунікації”, “Ars Poetica” як прецедентний текст” вона, зокрема, стверджує, що через діалог, комунікативну поведінку, систему художніх образів і стереотипів, дотримання правил “гри” заявляють про себе спільні комунікативні стратегії українських та польських

письменників: елітарне розуміння ієрархії державницьких епох (Київська Русь, козацько-гетьманська держава, дискретна державність на початку ХХ ст. — в Україні; князівство Болеслава I Хороброго, Річ Посполита, Королівство Польське, Польща після 1914 — у сусідів); бачення генези нації крізь часову призму; транс-історичне розуміння буття — у єдності минулого, теперішнього й майбутнього, з виразними бінарними парами пасіонарне — пасивне, еліта — маса, Захід-Схід тощо (с. 114).

Специфіка українсько-польського дискурсу чи не найглибше розкривається в розділі “Генетично-контактні зв’язки і національні міфи: сарматизм, скіфство, “еллінський комплекс”, де авторка характеризує історико-культурну й геополітичну концепцію сарматського міфу та його функцію в міжкультурній комунікації (підрозділ “Сарматство як міф у польській літературі”), з’ясовує генезу скіфської моделі культури у творчості Є.Маланюка, О.Блока, А.Бєлого, В.Брюсова та інших (підрозділ “Скіфство як міф у російській літературі”), аналізує концепцію “еллінського комплексу” в поезіях Є.Маланюка, Ю.Дарагана, О.Стефановича, О.Лятуринської, у “Книзі спостережень” Є.Маланюка, у поемі “Hellada Scytyjska” Ю.Лободовського. На думку Е.Циховської, успіх діалогу між комунікантами (Я — Інший) зумовлений ідеєю не лінійного, а сингулярно-циклічного розуміння національної місії (поділ історії на цикли “державні” та “недержавні” або ж “героїчні” та “негероїчні”). У структурах ментально-лінгвального комплексу обох народів переважають національні міфи (сарматизм — у польській культурі, скіфство — у російській, “еллінський комплекс” — в українській). У літературі цю міфологізацію забезпечують різні форми рецепції (впливи, образні аналогії, ремінісценції, переклади, літературні збіги та ін.), де “проглядає концепція людини доби модерну, індивіда, що гостро переживає дисгармонію світу, антигуманність суспільних стосунків, несвободу і нестабільність у соціумі, розірваність власної свідомості; він уже не покладається на Бога як творця світу, Бог не конститується як Інший, “Бог — не Інший. Це Бог” (Гвардіні)” (с. 114).

Ідеї розділу “Типологічні сходження і форми міжлітературної рецепції (Варшавський текст)” навіюють асоціації з проблематикою виданої нещодавно книжки В.Топорова “Петербурзький текст російської літератури” (М., 2003), де бахтінська концепція тексту скерована й на творчість Ф.Достоевського, і на поезію О.Блока, А.Бєлого, О.Мандельштама, А.Ахматової та інших. Варшавський текст, у розумінні дослідниці, враховує три аспекти: 1) мова, закріплена в знаках, 2) мова в процесі комунікації (дискурс), 3) форма передачі сенсів у знакових системах. У монографії розглянуто семантику міста в художніх творах (“Візія Варшави в поезії Є.Маланюка”), урбаністичні мотиви в ліриці Ю.Тувіма (“Архетип міста в творчості Ю.Тувіма”), міські коди в есеїстиці Є.Стемповського (“Рецепція архетипу Варшави в есеїстиці Є.Стемповського”). Звертаючись до образів міста, українські та польські письменники моделюють ієрархічну триаду “еліта—нація—держава”, вказують на впливи культурно-цивілізаційних субстратів, що завадили формуванню національної ідентичності. У книжці чимало фактів літературно-типологічних сходжень: взаємовпливи мови й мислення, національно-культурна специфіка мов і її роль у формуванні національного світовідчуження, зв’язки соціумів та індивідів, відмінність культурно-мовних кодів тощо.

Монографія Е.Циховської має концептуально-інтерпретаційний характер. Понятійний апарат добре продуманий, вибудований за чіткою системою. Хоча деякі поняття й запозичені з інших наук (напр., “модель міжлітературної комунікації” — з теорії комунікації, “аура” — із соціології), вони видаються виправданими й “працюють” на концепцію дослідниці.

У композиційному плані робота струнка, пропорційна, додаткові параграфи до окремих підрозділів глибше розкривають тему, сприяють з’ясуванню загальнономовних значень і функцій тексту в системі української та польської культур. Усі концепти дослідниці всебічно аргументовані, збагачені розлогими екскурсами в сучасний науково-літературний контекст, епоху мовних ігор та розуміння культури як “бібліотеки” (Х.Л.Борхес).

Олександр Астаф’єв, Анатолій Нямці